

Den nazistiska tiden i Italien

Giovanna Boursier

Rasfrågan | Från teori till praktik | Internering | Lägret | Efter vapenstilleståndet

➤ *Italien omfattade den fascistiska diktaturens offer också romerna. Idag, när den historiska forskningen inom ämnet bara har börjat och man måste kämpa mot över ett halvt sekel av mer eller mindre avsiktlig försummelse och "minnesluckor", vet vi med säkerhet att romerna spårades upp, registrerades och fängslades av den tidens fascistiska regering. De internerade utstod kyla, hunger och sjukdomar, och några dog även som en följd därav.*

INLEDNING

Det är fortfarande ont om forskning i Italien om förföljelsen och interneringen av romer – särskilt akademisk forskning – och det finns mycket lite forskning om internering i ett land som ogärna vill erkänna sitt samarbete med nazisterna och därmed det delade ansvaret för utrotningspolitiken.

Av samma anledning finns det många luckor i fakta och siffror om den fascistiska förföljelsen av romer i Italien och det är först nu, tack vare några historikers och forskares ihärdiga arbete, som den här glömda historien kan berättas. Man vet tyvärr inte hur många som föll offer för förföljelsen. Det är inte heller klart vilka skäl som låg bakom den. Vi måste dock inse att även om den fascistiska förföljelsen av romer inte med säkerhet kan utpekas som en raspolitik som, i likhet med

Hitlers, syftade till att defacto utrota de aktuella grupperna, så kvarstår det faktum att romerna alltid diskriminerades, pekades ut och förföljdes som "zingan" ("zigenare"). Och det har utan tvekan betydelse.

RASFRÅGAN

Den 28 oktober 1922 tågade svartskjortorna mot Rom och dagen därpå bad kung Viktor Emmanuel III Benito Mussolini att bilda en ny regering. Med detta inleddes en period av fascistisk diktatur, som kännetecknades av utrensning av alla oppositionsgrupper, och en period av ett imperialistiskt herravälde med en

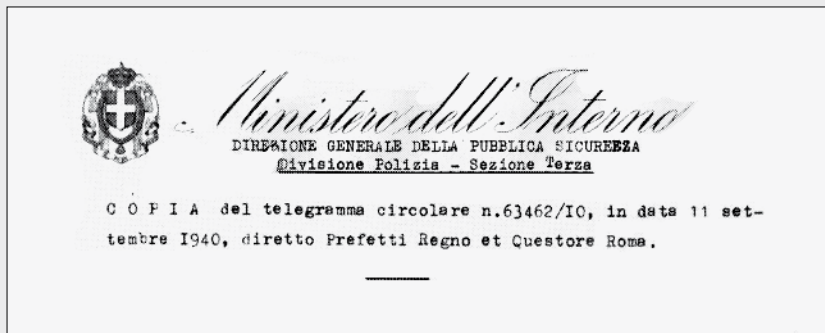
lära och en praktik som genomsyrades av rasism.

1938 visade sig fascismens våld och rasism i full skala, i synnerhet mot judar. Rasprogrammet publicerades i juli, och förklarade i tydliga drag "skillnaderna" mellan de mänskliga raserna, och programmet följdes snart av inrättningen av ett demografiskt departement och en rasdomstol. I september antogs raslagar gentemot judarna, vilka tydligt speglar regimens våldsamma antisemi-

tiska politik.

När det gäller själva lagen, verkar inte romerna ha omfattats av regimens raspolitik. Av den anledningen har det alltid förnekats att de utsattes för rasdiskriminering i Italien. Men politiken för lag och ordning riktades redan från början mot romerna. Italien hade också ett "zigenarproblem", vilket tog form från 1926 och framåt och blev allt mer framträdande efter krigets utbrott.

I vilket fall som helst har arki-

III. 2 (Detalj)

Regeringsorder om internering från 11 september 1940:

”... eftersom de ibland begår allvarliga brott, på grund av deras medfödda natur och organisering, och eftersom möjligheten att det finns personer bland dem som är kapabla att utföra anti-nationella handlingar, är det nödvändigt att alla zigenare övervakas ... Det beordras att de av italiensk nationalitet, bekräftad eller förmodad, som fortfarande rör sig fritt ska samlas ihop så fort som möjligt och ställas under kraftig bevakning i ett lämpligt område i varje region... förutom de farliga eller misstänkta personerna, som skall skickas till öarna eller regioner...”

(utdrag från Boursier 1999, s. 18)

OLIKA SLAGS INTERNERING

De romska fångarna var självklart föremål för de allmänna interneringsreglerna i Italien, vilka omfattade två olika tillvägagångssätt: internering i ”koncentrationsläger” och tvångsvistelse på ett utpekade område (de var tvungna att stanna inom området och tilläts inte att lämna det). De två olika interneringsformerna användes nästan enbart i avsides områden och små byar, och under hårda levnadsförhållanden där fångar var föremål för otaliga, stränga och ofta grymma regler för kontroll och övervakning. Inrikesdepartementet beordrade att lägren skulle inrättas i övergivna eller sällan använda byggnader, långt ifrån strategiskt viktiga centrum och helst i avsides områden om möjligt. De flesta lägren låg i områden i centrala Italien, i synnerhet i Apenninernas dalen och i Abruzzi.

III. 3

ven på senare tid visat mycket av den tidens teoretiserande om det som antogs vara ”zigenarhotet” däri inbegripet idéerna från de ledande arkitekterna för den

fascistiska raspolitiken, som t.ex. Guido Landra, ledare för Rasstudiekontoret vid Folkkultursdepartementet. Landra, precis som andra före och efter honom,

gjorde problemet entydigt rasistiskt, inte minst genom att hänvisa till värderingar av ”zigenarnasens” fysiska och moraliska drag. [III. 5]

FRÅN TEORI TILL PRAKTIK

Många av dem som har undersökt den fascistiska förföljelsen av romerna har ännu inte gått igenom arkivmaterial, utan har grundat sin forskning på spridda dokument och muntliga utsagor som de samlat ihop. Dessa dokument har icke desto mindre försett oss med intressant information, som till exempel interneringen av romerna i det största italien-

ska koncentrationslägret i Ferramonti, i Calabria, och informationen att några italienska romer skickades till Österrike och Tyskland. I muntliga utsagor har överlevande ofta erinrat sig de platser där de satt fängslade som till exempel Agnona (i Molise), Tossicia (i Abbruzzi), Tremitiöarna och Sardinien. [III. 4]

Fascisternas syn blir tydlig redan 1926, när en rundskrivelse beordrade fördrivningen av alla ”utländska zigenare” från riket för att ”rensa landet från zigenarkaravaner, som utgör en säker-

hetsrisk och en risk för den allmänna hälsan genom zigenarnas karakteristiska levnadssätt”. Syftet var att ”slå mot zigenarnas själva existens”.

Den 11 september 1940 utfärdades en interneringsorder som även gällde italienare. Detta var en rundskrivelse från inrikesdepartementet till alla prefekturer, som beordrade dem att samla ihop ”zigenare” och hålla kvar dem ”under hård övervakning på en lämplig plats i varje region”. Den förordade med stor entusiasm fångslandet av ”zigenare”. [III. 2]

INTERNERING

Av dokumenten som finns bevarade i arkiven framträder också identiteterna på de arresterade, särskilt i de dussintal personliga akter, som lämnats kvar

utan att någon gjort något åt dem. Dessa är viktiga vittnesbörd som ger oss en möjlighet att pussla ihop några romers historia mellan 1928 och 1943. Redogörelserna beskriver mäns, kvinnors och barns erfarenheter, kringresande marknadshandlare, hästuppfödare eller kopparsmeder, som reste runt och sålde

flätade korgar eller broderade tyger, och försökte leva sina liv trots att de från alla håll begränsades av regler och lagar som till sist drog in dem i andra världskrigets tragedi.

Alla, även de som under arresteringen uppgav sig vara italienare, förvisades, arresterades igen och förvisades

MINNESBILDER FRÅN DE ITALIENSKA LÄGREN

Rosa Raidic: "Min dotter Lalla föddes på Sardinien den 7 januari 1943, eftersom vi bodde i ett koncentrationsläger då."

Mitzi Herzemberg: "Under kriget bodde vi i ett koncentrationsläger i Perdasdefogu på Sardinien. Alla var fruktansvärt hungriga. Jag vet

inte hur, men en dag hade en kyckling kommit in i lägret. Jag kastade mig över den som en varg och åt den rå, eftersom jag var så hungrig. De misshandlade mig och läste in mig i ett halvår för stöld."

Zlato Levak: "I Italien bodde vi i ett koncentrationsläger, med nästan ingen mat. Jag var i närheten av Compobasso med min familj. Vi var många där... i ett kloster, instängda, med

vakter, som ett fängelse... vi tillbringade nästan två år där. Min äldsta son dog i lägret. Han var duktig på att rita och var en smart grabb."

Antonio Hudorovic: "En gång när vi var i Tossicia, kom det en tysk officer. Han mätte våra kroppar, även huvudet. Han sa att det var till nya kläder och en hatt."

III. 4

III. 5 Fotografier av en "zigenarfamilj" från en artikel av Guido Landra. Dessa fotografier skulle "bekräfta zigenarnas underlägsenhet".
(ur Boursier 1999, s. 16)

igen, mellan 1928 och 1940. Efter 1940 följdes arresteringen av internering enligt inrikesdepartementets förordning från september 1940. [III.3]

De åtgärder som det fascistiska styret tog mot romerna kan delas upp i minst två faser. I den första fasen, före september 1940, förvisades de arresterade från riket och slängdes av vid gränsen, så att de som regel gick tillbaka över gränsen nästan omedelbart. Det här var en metod som upprepades då och då.

I den andra fasen, mellan 1940 och 1943 (vi vet ännu inte tillräckligt om perioden efter 1943), ersattes förvisningspolitiken av internering.

Det har successivt framkommit detaljer om interneringen och de områden där romerna hölls fångna. I det här skedet verkar det som att romerna i några läger, som det på Tremitiöarna, Sardinien och andra, bara var en av många "kategorier" som hölls fångna där, men i andra läger, i synnerhet Boi-

ani, Agnona och Tossicia, utgjorde de en klar majoritet.

Det fanns minst ett fall av förflyttning av romer till Tyskland. Detta gällde familjen Levakovich (far, mor och åtta barn), som transporterades till Tyska riket tidigt under 1944, efter sex år av "fri internering" (tvångsvistelse) i staden Ravenna. Det går tyvärr inte att få reda på mer om just det här fallet utifrån de dokument som finns tillgängliga.

LÄGRET

I Boiani, i Lolise, hystes fångarna in i fem skjul i en gammal tobaksfabrik, under så omänskliga förhållanden att till och med fascisterna försökte flytta dem till andra fastigheter. Men inte romer och sinti, som flyttades först när lägret stängdes i augusti 1941. Då fanns det 65 romer (många av dem sinti) där och 21 av dessa var under 15 år. [III. 1]

Från Boiano flyttades de till Agnona, en annan by i Molise, där lägret låg i ett gammalt benediktinerkloster

ovanför byn på en höjd av 850 meter. Här visar registren inte bara att romer och sinti hölls fängslade i lägret; de antyder också att från och med slutet av 1941 användes lägret enbart för dem. I juli 1942 fanns det 250 romer och sinti i lägret och i januari 1943 öppnade faktiskt myndigheterna en skola för romska barn, eller rättare sagt "för det intellektuella och religiösa formandet av de yngre zigenarbarnen internerade där". Ett dokument från 23 april 1943 registrerar närvaron av 146 "zigenarinterner" och hävdar att allt flyter på som det ska, inklusive skolan som arbetar med att "avvänja dem från deras

lösdrivande och amoraliska sedvanor". Det finns tyvärr ingen möjlighet att få veta mer om skillnaden i antalet fångar och anledningen till detta förrän lägerlistorna återfinns och kan undersökas. Men det finns vittnesmål, som det från Tommaso Bogdan, en rom som nu bor i Rom, och som minns att hans två bröder svalt ihjäl i Agnona och att hans föräldrar inte överlevde flykten från lägret.

Lägret i Tossicia användes från och med oktober 1940 och stängdes efter vapenstilleståndet. Bland fångarna fanns romer och sinti. Det finns åtminstone två förteckningar som visar

III. 6

På grund av villkoren i vapenstilleståndet, som undertecknades mellan Italien och de allierade den 8 september 1943, stängdes många läger i södra Italien. Romerna flydde då, spred ut sig i bergen, och slog sig i några fall ihop med frihetskämparna. Detta fotografi, i romen Amilcare Debars ägo, visar hans grupp av frihetskämpar, den 48:e Garibaldibrigaden, 1944.

(ur Boursier 1999, s. 29)

att minst 108 av dem fanns där i juli 1942. Tossicia, i Abruzzi, var ett av de värsta lägren i centrala Italien. Inter-

nerna bodde trångt i byggnaderna och romerna hystes in i Mirtibaracken, där förhållandena var outhärdliga: bygg-

naderna hade inga fönster, det fanns inget vatten och avloppen svämmade ofta över.

EFTER VAPENSTILLESTÅNDET

Efter de allierades landstigning på Sicilien och besegradet av fascismen, undertecknade Italien vapenstillestånd med de allierade den 8 september 1943, och landet bröt ihop. Den kungliga familjen och regeringen flydde söderut med svansen mellan benen, tyskarna ockuperade en del av landet och Mussolini upprättade en ny fascistregering i norra Italien, Salorepubliken. Landet var splittrat och härjat av främmande

trupper medan anti-fascistiska styrkor organiserade motståndsrörelsen. [III. 6]

Det finns mycket lite information om vad som hände med romer och sinti under den tyska ockupationen och Salorepubliken, och än mindre om vad som hände med de som redan var internerade när vapenstilleståndet undertecknades. Vi vet att några fångar lyckades fly från lägren och anslöt sig till frihetskämparna och motståndsrörelsen. Men i andra fall blev fångarna kvar i lägren, många av vilka hamnade under nazisternas styre. Av den här anledningen är det på sin plats att fundera

över på vilket sätt Italien tar ansvar för transporterna till och den följande elimineringen av romer och sinti i Hitlers dödsläger. Vi bör åtminstone nämna vittnesmålet från en kvinna som överlevde lägret i Bolzano (varifrån deportering skedde till Tredje riket) och som minns "italienska zigenarbarn" som bodde tillsammans med sina mödrar i en barack för endast kvinnor. Och Vittorio Mayers vittnesmål, en sint som minns sin syster Evidge, som 20 år gammal dog i Bolzane: "Det vidriga kriget! Jag kan fortfarande se min syster, fångslad där bakom taggtråden."

Bibliografi

Boursier, Giovanna (1999) *Gypsies in Italy during the Fascist dictatorship and the Second World War. I: Kenrick, Donald (red.) In the shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War 2.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, ss. 13-36 | **Boursier, G. / Converso, M. / Iacomini, F. (1996)** *Zigeuner. Lo sterminio dimenticato.* Roma: Sinnos | **Fings, K. / Heuss, H. / Sparing, F. (1997)** *From "Race Science" to the Camps. The Gypsies during the Second World War 1.* Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Levakovich, Giuseppe / Ausenda, Giorgio (1975)** *Tzigari. Vita di un nomade.* Milano: Bompiani | **Piasere, Leonardo (ed.) (1996-1999)** *Italia Romani. Vols. 1 and 2.* Roma: CISU | **Viaggio, Giorgio (1997)** *Storia degli zingari in Italia.* Roma: Anicia